

POŚREDNICTWA TEOLOGIA, pośrednicząca teologia (niem. *Vermittlungstheologie*), nurt teol. w protestantyzmie niemieckojęzycznym rozwijający się od końca XVIII i w XIX w. (do ok. 1870), mający na celu poszukiwanie pośredniej drogi w określaniu relacji między objawieniem a rozumem, tradycją a teraźniejszością, chrześcijaństwem a wiedzą, Kościołem a teologią.

T.p. wraz z → teologią liberalną (→ liberalizm III) oraz konfesyjną (*Restorationstheologie*) należała do gł. nurtów XIX-wiecznej teologii protest.; jej idee pojawiły się w zał. 1827 przez K. Ullmanna i F. Lückę (od niego pochodzi nazwa t.p.) czasopiśmie „Theologische Studien und Kritiken” (1828-1942, a później także w in., m.in. „Jahrbuch für deutsche Theologie”) jako autonomiczny nurt szkolnej teologii protest.; w publikowanych w nim artykułach pojęcie „pośrednictwo” stosowano jako swoisty „program teologiczny”, przedstawiony przez Ullmanna w artykule *Ueber Partei und Schule. Gegensätze und deren Vermittlung* (tamże 9(1836) 5-61); koncepcje t.p. wyrosły m.in. pod wpływem poglądów F. Schleiermachera (i częściowo G.W.F. → Hegla), wg którego świadomość rel. jako fakt doświadczenia (*Erfahrungstatsache*) należy do natury człowieka; przedstawicielami t.p. byli także: I.A. → Dorner, K.R. Hagenbach, K. von Hase, J.P. Lange, C.I. Nitzsch, K. Schwarz, D. Schenkel, F. Schöberlein, A. Schweizer, A. Twosten, K.H. von Weizsäcker i W.M.L. De Wette; bliskie im poglądy głosili m.in.: K.B. Hundeshagen, H.L. Martensen, J. Müller.

Przedstawiciele t.p. dążyli do powiązania chrześcijaństwa bibl. z nowoż. wiedzą oraz teologii (szczeg. szkolnej) z życiem kośc. i subiektywnym doświadczeniem wiary człowieka, a także do przewyższenia alternatywy – nienauk. eklezjalność (*unwissenschaftlicher Kirchlichkeit*) albo niekość. naukowość (*unkirchlicher Wissenschaftlichkeit*); nadto byli przekonani, że nauka kośc. winna podlegać zmianie, ale z zachowaniem tradycji, która za pomocą idealizmu spekulacyjnego wiąże objawienie bibl. (*Pismo Święte*) z nauk. interpretacją i usprawiedliwieniem (*Rechtfertigung*) depozytu nauki Kościoła; istotę chrześcijaństwa (*des wesenhaft Christlichen*) określali za pomocą pośrednictwa 2 elementów – interpretacji objawienia bibl. (*Pismo Święte*) i dziejów ewolucji (*Entwicklungsgeschichte*) chrześcijaństwa; znaczną rolę w tym względzie przypisywali idei ewolucji rel. (*Entwicklungsgedanke*), twierdząc, że rozwój dziejowy stanowi właściwą istotę religii chrześc. (istnieją 3 etapy ewolucyjne: pogaństwo, judaizm, chrześcijaństwo); uwierczeniem tej ewolucji stała się reformacja; poszukiwanie tego teol. pośrednictwa wiązało się często z elementami polem. oraz reakcją na ówczesny racjonalizm bibl.-teol. (m.in. D.F. → Strauss) i ateizm materialistyczny (L. → Feuerbach).

Przedstawiciele t.p. różnili się w swoich poglądach, stąd nie stanowiła ona monolitycznego systemu teol.; wspólną cechą ich poglądów było poszukiwanie pośredniej drogi teol. między obiektywnym Objawieniem Bożym (*Pismo Święte*) a subiektywnym doświadczeniem człowieka (wiara) oraz hist.-kryt. teologią (Strauss i → tybińska szkoła teologiczna) a luteran. skim konfesjonalizmem (K. Harms, E.W. Hengstenberg); twierdzili, że nauka o pośrednictwie teol. w odniesieniu do wiary, Kościoła i teologii opiera się na zasadzie formalnej (*Formalprinzip*), zawartej w uznaniu *Pisma Świętego* za normę obiektywną, i materialnej (*Materialprinzip*), uznającej subiektywną podstawę doświadczenia w usprawiedliwieniu człowieka przez wiarę w Jezusa Chrystusa; uważali ponadto, że objawienia dokonującego się za pośrednictwem Ducha Świętego wspólnota wierzących doświadcza w zbawczym wydarzeniu Jezusa Chrystusa, będącego centr. postacią ludzkości i całego królestwa ducha (→ chrystologia III B).

Współczesna ocena t.p. nie jest jednoznaczna; pewien wpływ wywarła na niektórych bryt. i amer. teologów protest., zwł. na tzw. Mercersburg Theology (J.W. Nevin i Ph. Schaff), oraz częściowo na rel.-hist. szkołę A. Ritschla; jej ślady można

również odnaleźć w chrześc. → przebudzeniowym ruchu, a także w poglądach A. Neandera, R. Rotha i F.A.G. Tholucka.

R. Holte, *Die Vermittlungstheologie. Ihre theologischen Grundbegriffe kritisch untersucht*, Up 1965 (bibliogr.); C. Welch, *Protestant Thought in the Nineteenth Century*, NH 1972-85, I-II (passim); F. Flückiger, *KiG IV P 44-61; Theologen des Protestantismus im 19. und 20. Jahrhundert*, St 1978, I-II (passim); G. Hornig, *HDTh III 164-173; H.F. Geisser, „Phänomen Vermittlungstheologie. Evangelisch – Katholisch – Ökumenisch”*, w: *Evangelisch und Ökumenisch. Beiträge zum 100jährigen Bestehen des Evangelischen Bundes*, Gö 1986, 512-531; D. Ritschl, *EKLn IV 1158-1160; Profile des neuzeitlichen Protestantismus*, Gü 1990, I (passim); J. Rohls, *Protestantische Theologie der Neuzeit*, T 1997, I (passim); M. Mühling-Schlapkohl, *Gott ist Liebe. Studien zum Verständnis der Liebe als Modell des trinitarischen Redens von Gott*, MTS 58, Mb 2000, 2005², 183-192; M. Murrmann-Kahl, *TRE XXXIV 730-737* (bibliogr.); D. Ritschl, *ECh III 477-478; A. Christophersen, M. Mühling, RGG VIII (2005³) 1032-1034; H. Smolinsky, G. Pfeleiderer, LThK X (2006) 697-698.*

Stanisław Józef Koza

POŚREDNICTWO ZBAWCZE CHRYSYUSA, jeden z gł. aspektów roli → Jezusa Chrystusa w dziejach relacji Boga i ludzi (→ historia zbawienia), odnoszący się zarówno do Jego dzieła, jak i osoby, przez które → zbawienie zstępuje ku człowiekowi od Boga Ojca i owocuje w Duchu Świętym; jego skuteczność wyjaśnia się za pomocą komplementarnych wobec siebie modeli soteriologicznych, m.in. → usprawiedliwienia, → zadośćuczynienia, → odkupienia, → ofiary, → uświęcenia, → przebóstwienia i → rekapitulacji.

Idea p.z.Ch. jest zakorzeniona w NT, mimo że Jezus Chrystus jest nazwany → Pośrednikiem jedynie w 1 Tm (2,5) i Hbr (8,6; 9,15; 12,24); w teologii Pawłowej wyraża ją określenie zbawienia jako dokonującego się przez Chrystusa i w Chrystusie, gł. w bezpośrednim związku z wydarzeniami krzyża i zmartwychwstania (Rz 6,1-23; 1 Kor 15,1-58; 2 Kor 5,1-21; Ef 1,1-23), a w *Ewangeliach* – narracje o publ. działalności Chrystusa, przez którą zbawienie osiągało ludzi (uzdrowienia, wskrzeszenia, odpuszczanie grzechów, reinterpretacja Prawa), i o wydarzeniach paschalnych; w wypowiedziach Nauczycielskiego Urzędu Kościoła idea p.z.Ch. pojawiła się m.in. w bulli Soboru Flor. *Cantate Domino* z 4 II 1442, dekrete Soboru Tryd. *De invocatione, veneratione et reliquiis sanctorum et sacris imaginibus* z 3 XII 1567, encyklice pap. Leona XIII *Fidentium piumque* z 20 IX 1896 oraz konstytucji Soboru Wat. II *Lumen gentium* z 21 XI 1964, która wspomina o nim przy okazji nauki o konieczności Kościoła do zbawienia i podporządkowanym pośrednictwie Maryi (→ Pośredniczka Łask); w kontekście pluralistycznych teologii religii kwestię p.z.Ch. podjęła Kongr. Nauki Wiary w deklaracji *Dominus Iesus* z 6 VIII 2000.

W p.z.Ch. wyróżnia się: 1° aspekt ontologiczny (Jezus Chrystus pośredniczy przez to, kim jest) – realizuje się on od chwili → wcielenia, w którym odwieczny Syn Boży, Druga Osoba Trójcy Świętej, przyjął ludzką naturę i stał się człowiekiem; fundamentem p.z.Ch. jest zjednoczenie bóstwa i człowieczeństwa w jednej hipostazie Logosu; własności natury boskiej i ludzkiej pozostają w Nim niezmiennie oraz nie przechodzą z jednej na drugą (→ hipostatyczna unia); Jezus Chrystus jest zatem pośrednikiem zbawienia, ponieważ w Nim Bóg i człowiek na trwałe stali się jednością; w konsekwencji p.z.Ch. jest powszechne i jedyne; we wcieleniu Chrystus „zjednoczył się jakoś z każdym człowiekiem” (KDK 22), dzięki czemu Jego pośrednictwo dotyczy wszystkich ludzi bez wyjątku; nie może też być zastąpione żadnym innym, czyli każdy człowiek, niezależnie od tego, czy miał szansę świadomie przyjąć Ewangelię, może być zbawiony jedynie w Chrystusie; przeciwnie wierze chrześc. i kat. są propozycje przyjmujące „możliwość zbawczego działania Boga poza obrębem jedynego pośrednictwa Chrystusa” (*Dominus Iesus* 14); 2° aspekt funkcjonalny (Jezus Chrystus pośredniczy przez to, co uczynił) – wpływa on z aspektu ontologicznego i dzieli się na funkcje realizowane: a) historycznie – obejmujące p.z.Ch. rozumiane jako działalność Jezusa Chrystusa przed wniebowstąpieniem: głoszenie słowem i czynem orędzia zbawczego oraz dopełnienie go w wydarzeniach paschalnych; Jezus wytrwał w wierności Ojcu i ludziom, do których został posłany